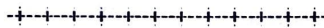

dırılması haqqında», «Kənd təsərrüfatının inkişafı və aqrar-ərzaq siyasəti haqqında», «Tədarük və satış intervensiyaları haqqında», «Kənd təsərrüfatının və aqrar-ərzaq bazarının tənzimlənməsi haqqında», «Kənd təsərrüfatı istehsalının stimullaşdırılması haqqında», «Kənd təsərrüfatı məhsullarının standartlaşdırılması və sertifikatlaşdırılması haqqında», «Ərzaq fondları haqqında», «Kənd təsərrüfatı məhsullarının və istehsal vasitələrinin marketinqi haqqında», «Aqrolizinq haqqında», «Ailə kəndli təsərrüfatları haqqında» qanunların işlənilib hazırlanması aqrar siyasətin uğurla həyata keçirilməsində mühüm rol oynaya bilər.

Aqrar sahədə qəbul edilməsi zəruri olan qanunvericilik aktları və bu sahədə mövcud qanunvericilik aktlarının təkmilləşdi-

rilməsi eyni zamanda kənd təsərrüfatının dövlət tərəfindən dəstəklənməsi və aqrar-ərzaq bazarının tənzimlənməsi, kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarına kreditlər verilməsi, sığorta sisteminin dəstəklənməsi, toxumçuluğun, cins heyvandarlığın və balıqçılığın dəstəklənməsi, taxıl bazarının tənzimlənməsi və s. üzrə dövlət proqramlarında öz əksini tapmalıdır.

Bu qanunların və proqramların səmərəli icra mexanizminin formalaşdırılması mülkiyyət və təsərrüfatçılıq formalarından asılı olmayaraq kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının, eləcə də aqrar-ərzaq bazarının digər subyektlərinin fəaliyyəti üçün iqtisadi şəraiti əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdıracaq və rəqabətə davamlı kənd təsərrüfatının təşəkkülünə imkan verəcəkdir.

AQRAR İSLAHATLAR VƏ ELMİ TƏDQIQAT SİSTEMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Ə.C.MUSAYEV, kənd təsərrüfatı elmləri namizədi
Aqrar Elm Mərkəzinin baş direktoru

Ölkənin olduqca zəngin və rəngarəng torpaq iqlim şəraitinə malik olması respublikamızda aqrar bölmənin daha çox elm tutumlu bir sahə olmasını şərtləndirir. Ona görə də elmi-tədqiqat sistemi həmişə kənd təsərrüfatının inkişafında strateji rol oynamışdır.

Aqrar islahatların başladığı 1995-ci ilədək Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi sistemində aqrar sahədə fəaliyyət göstərən 15 elmi-tədqiqat və 1 tədris institutu (Az.DKTA) tərəfindən keçmiş sosialist təsərrüfat sisteminin tələbləri baxımından o dövrlük kolxoz, sovxoz, təsərrüfatlararası birliklər və digər qurumların inkişafına yönəldilmiş tədqiqat mövzuları yerinə yetirilmişdir.

Ölkədə fəaliyyət göstərən elmi-tədqiqat müəssisələrinin fəaliyyəti sırf sahə prinsipləri əsasında qurulduğundan həmin dövrdə onların maddi-texniki bazası və kadr potensialı elmi nəticələrə olan real tələbatdan asılı olmayaraq aqro-sənaye komplekslərinin inkişafına uyğun gücləndirilirdi. Eyni zamanda həmin dövrdə istər respublika daxilində, istərsə də ittifaq çərçivəsində elmi sahələrin koordinasiyası, kompleks

mövzuların işlənməsi lazımı səviyyədə təşkil etmədiyindən, beynəlxalq elmi-texniki əməkdaşlıq sahəsində əlaqələrin yaradılması da lazımı səviyyədə olmamışdır. Bununla belə, həmin vaxtadək keçmiş tarixi dövrdə Azərbaycan aqrar elmində milli elmi kadrların yetişdirilməsi və bir sıra elmi nailiyyətlərin əldə olunması sahəsində xeyli uğurlar qazanılmışdır.

Respublikamızın kənd təsərrüfatında aqrar islahatlara 1995-ci ilin fevralından başlanılsa da, əslində aqrar elmi tədqiqat sistemində müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsinə əsasən 1999-2000-ci illərdən başlanılmışdır. Düzdür, beynəlxalq elmi-texniki əməkdaşlıq sahəsində bir sıra beynəlxalq elmi mərkəzlərlə əlaqələrin qurulmasına bundan xeyli əvvəl başlanılmışdır.

Həyata keçirilən *aqrar islahatların* getdikcə dərinləşməsi nəticəsində ölkənin aqrar bölməsi öz istehsal istiqamətini tədricən dəyişdiyindən kənd təsərrüfatının müxtəlif sahələri ilə məşğul olan özəl təsərrüfat qurumlarının miqdarı durmadan artmaqda idi. Bununla əlaqədar, istehsalın həcmi, məhsulların çeşidi, keyfiyyəti və qiyməti

artıq tələb və təklifin tarazlığı və rəqabət mexanizmi əsasında formalaşdığından, tələb olunan texnologiyaların iqtisadi səmərəliliyi və istehsalçıların tələblərinə uyğunluğu getdikcə fermerlər üçün həyatı əhəmiyyət kəsb edən amillərə çevrilmişdir. Ona görə də yaranmış vəziyyət hər şeydən əvvəl bazar iqtisadi münasibətlərinin tələblərinə uyğun yüksək rəqabət qabiliyyətli bol məhsul istehsal etmək məqsədilə yeni elmi texnologiyaların təkmilləşdirilməsi və istehsalın elmi təminatının beynəlxalq standartlara cavab verən strukturunun formalaşdırılması zərurətini qarşıya qoymuşdur.

Elə buna görə də respublikada həyata keçirilən aqrar islahatlarda elmin rolunun gücləndirilməsi, onun yeni iqtisadi münasibətlərə uyğunlaşdırılması bu sahədə yaranmış geriliyin, paralelçiliyin və pərakəndəliyin aradan qaldırılması, elmi işlərdə vahid strateji məqsədlərin formalaşdırılması məqsədilə Respublika Nazirlər Kabinetinin 16 dekabr 1999-cu il tarixli 190 sayılı Qərarı ilə Azərbaycan Aqrar Elm Mərkəzi yaradılmışdır.

Bundan sonra Respublikanın aqrar tədqiqat sistemi qarşısında qoyulmuş məsələlərin tədricən həll olunması və elmi islahatların getdikcə dərinləşdirilməsi məqsədilə Azərbaycan Aqrar Elm Mərkəzi və onun struktur bölmələrinin fəaliyyəti əsasən aşağıdakı istiqamətlərdə davam etdirilmişdir:

- Aqrar elmi-tədqiqatların təkmilləşdirilməsi, tədqiqat prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- Kadr hazırlığı;
- Struktur islahatları, Respublikanın təbii iqtisadi bölgələrində regional aqrar elm mərkəzlərinin formalaşdırılması;
- Elmi nəticələrin istehsalata tətbiqinin genişləndirilməsi;
- Beynəlxalq elmi-texniki əməkdaşlıq;
- Elmi əsaslarla toxum və ting istehsalı.

Aqrar elmi tədqiqatlar. Elmi-tədqiqat işlərinin və yeni texnologiyaların səmərəliliyinin artırılması ilk növbədə Respublikamızın kənd təsərrüfatı üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən aşağıdakı problemlərin həllinə təminat verə biləcək tədqiqat işlərinin aparılmasını qarşıya qoymuşdur:

- Torpaqların münbitliyinin yaxşılaşdırılması, eroziya, səhrələşmə və şoranlaşma proseslərinin qarşısının alınması, qurut sularının idarə olunması, suya qənaət

edən texnika və texnologiyaların işlənməsi;

- Biomüxtəlifliyin qorunması və saxlanması;
- Bitkiçilikdə və heyvandarlıqda yeni yüksək məhsuldar sort və cinslərin yaradılması;
- Bitkiçilikdə və heyvandarlıqda səmərəli, integrir, mühafizə tədbirlərinin hazırlanması;
- Dağ əkinçiliyinin səmərəliliyini təmin edən bilən tədbirlərin işlənməsi;
- Kənd təsərrüfatı məhsullarının saxlanması və emalı.

1996-cı ildən indiyədək olan dövrdə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi sistemində fəaliyyət göstərən elmi-tədqiqat institutlarında aqrar sənaye kompleksinin ayrı-ayrı sahələrinə dair hər il orta hesabla 21-24 proqram, 130-150 elmi-tədqiqat mövzusu yerinə yetirilmişdir.

Tədqiqatların nəticəsində dənli, dənli-paxlalı, pambıq, tütün, tərəvəz, bostan, üzüm, yem, meyvə, sitrus və digər bitkilərin 250 minə yaxın genofondu xətt və hibridlərinin öyrənilməsi davam etdirilmişdir. Bu istiqamətdə aparılan işlərin nəticəsi olaraq bir çox təsərrüfat və digər qiymətli əlamət və xassələrə malik genetik mənbələr müəyyənləşdirilmişdir.

Respublikamız müstəqillik əldə edənə kimi Milli Genofondumuz mərkəzləşmiş qaydada Ümumittifaq Rusiya Bitkiçilik İnstitutunda saxlanılırdı. Odur ki, 1995-ci ildə akademik C.Əliyevin təşəbbüsü və bilavasitə iştirakı ilə Respublikanın müstəqillik əldə etdiyi dövrdən sonrakı vəziyyəti ətraflı təhlil olunaraq geniş Milli Proqram hazırlanmışdır. Hazırlanmış müvafiq sənədlər FAO-ya təqdim olunmuş və beynəlxalq ekspertlər tərəfindən yüksək qiymətləndirilərək 17-23 iyun 1996-cı ildə Leypsiqdə keçirilən 4-cü Beynəlxalq Konfransda Azərbaycan FAO-ya qəbul olunmuşdur. Bu sahə üzrə aparılan elmi-tədqiqat işlərinin gücləndirilməsində məqsəd respublikada ərzaq sabitliyinin və onun ehtiyatlarının təhlükəsizliyini təmin etməklə ölkənin milli inkişafına tökan vermək üçün genetik ehtiyatların toplanması, bərpa, artırılması, öyrənilməsi, sənədləşdirilməsi, istifadə olunması və etibarlı mühafizə etməklə itib tükənmək təhlükəsinin qarşısını almaqdır. Məsələnin vacibliyi nəzərə alınaraq 1997-ci ildən etibarən əksər elmi - tədqiqat

institutlarında mövzu planlarına genofonda dair tədqiqat işləri salınmış, müvafiq qruplar yaradılmışdır.

Son 9 il ərzində Seleksiya Nailiyyətlərinin Sınağı və Mühafizəsi üzrə Dövlət Komissiyası (SNSMÜDK) tərəfindən kənd təsərrüfatı bitkilərinin Aqrar Elm Mərkəzi sistemində daxil olan elmi-tədqiqat institutlarında yaradılmış 49 bitki sortu – 7 yumşaq buğda, 4 bərk buğda, 1 noxud, 2 tütün, 4 arpa, 2 qarğıdalı, 2 lobya, 5 pambıq, 2 üzüm, 6 alma, 1 innab, 1 soğan, 2 bibər, 1 badımcın, 4 pomidor, 1 xiyar, 1 qarpız, 1 şüyüd, 1 kartof, 1 tut və 9 ipək qurdu cinsi rayonlaşdırılmışdır.

Kənd Təsərrüfatı bitkilərinin yeni sortlarının becərilmə texnologiyaları, texnoloji proseslər, işlənib hazırlanaraq müxtəlif istehsal qurumları tərəfindən tətbiq olunmuş, 41 monoqrafiya, 122 kitabça, 2791 məqalə və tezis, 44 elmi əsərlər məcmuəsi və s. hazırlanmışdır.

Son illər aqrar elmi-tədqiqat sistemində fundamental tədqiqatlar davam etdirilməklə, istehsalın hazırkı ehtiyaclarına uyğun, kəndli (fermer) təsərrüfatlarının problemlərinin həllinə yönəldilmiş mövzulara üstünlük verilir. Hazırda Aqrar Elm Mərkəzi sistemində yerinə yetirilən elmi-tədqiqat mövzularının böyük əksəriyyəti (90%-ə yaxın) praktiki əhəmiyyət daşıyaraq yeni sortların və cinslərin yaradılmasına, toxumçuluğun təşkilinə, becərmə texnologiyalarının təkmilləşdirilməsinə, bitkiçilikdə və heyvandarlıqda səmərəli mühafizə üsullarının işlənməsi məsələlərinin öyrənilməsinə yönəldilmişdir.

Son bir neçə ildə, xüsusilə Aqrar Elm Mərkəzi yaradıldıqdan sonra Nazirliyin strukturuna daxil olan elmi-tədqiqat müəssisələrinin Respublikamızdakı digər aqrar yönümlü institutlarla elmi əməkdaşlıq əlaqələrinin yaranması istiqamətində müəyyən işlərin görülməsinə başlanılmışdır. Bu hər şeydən əvvəl müvafiq sahələr üzrə institutlar arasında tədqiqat işlərində paralelliyə yol verilməməsi məqsədilə mövzu planlarının tutuşdurulması, Müsəbiqəli Qrant Proqramları çərçivəsində birgə layihələrin işlənməsi, elmi şuralara üzvlərin seçilməsi və s. sahələri əhatə edir.

Azərbaycan ET Əkinçilik İnstitutunun "Bitki Fiziologiyası" şöbəsi ilə Az. MEA-nın Botanika İnstitutunun "Məhsuldarlıq proseslərinin molekulyar-genetik əsasları"

laboratoriyası hüceyrə seleksiyası metodları ilə stress amillərə, o cümlədən duza və quraqlığa davamlı formaların alınması sahəsində, həmçinin ET Əkinçilik İnstitutunun "Bitki Genetik Ehtiyatları" laboratoriyası ilə Genetik Ehtiyatlar İnstitutu ilə dənli və paxlalı bitki toxumlarının mübadiləsi, toplanması, inventarlaşdırılması, məlumatların kompüterdə beynəlxalq diskriptorlara uyğun yığılması, saxlanması sahəsində əməkdaşlıq mövcuddur.

Azərbaycan aqrar elminin beynəlxalq aləmə integrasiyası nəticəsində tədrisən tədqiqatların aparılması üsullarının təkmilləşdirilməsində müəyyən yeniliklər müşahidə olunmaqdadır. Buna bitki və heyvan genetik ehtiyatlarının beynəlxalq standartlara uyğun diskriptorlara yığılmasını, torpağın «minimal» becərilməsinin öyrənilməsinə və s. göstərmək olar.

Taxıl səpinində yeni texnologiya – tirəyə səpin tətbiq olunur. Bu texnologiya taxılın hər hektara səpin normasını 40%-ə dək azaltmağa imkan verir, həmçinin suvarma suyunun səmərəli istifadə olunmaqla hektara 30% su normasını azaldır. Bu texnologiya xüsusilə toxumluq əkinlərdə də sərfəlidir. Belə ki, koondisiyalı toxum çıxımı yüksək olur və məhsulun keyfiyyəti yaxşılaşır. İndi respublikanın aşağı Qarabağ və Quba-Xaçmaz bölgələrində bu texnologiya tədrisən genişləndirilməkdədir.

Açıq etiraf etmək lazımdır ki, elmi-tədqiqat müəssisələrinin maddi-texniki bazasının son bir neçə ildə get-gedə pisləşməsi nəticəsində bu sahədə xeyli problemlər yaranmışdır. Belə ki, elmi-tədqiqat institutlarının laboratoriya korpuslarında və tədqiqatla bağlı digər tikililərdə artıq on ilə yaxındır ki, təmir aparılmır, maşın və avadanlıqların 90%-dən çoxu amortizasiya müddətini başa vurmuşdur, laboratoriya avadanlığı, reaktiv və preparatlar minimal tələbatı belə ödəmir.

Lakin aqrar elmi sistemində aparılan islahatlar nəticəsində beynəlxalq elmi-texniki əməkdaşlığın tədrisən artması sayəsində elmi-tədqiqat müəssisələrinin kompüterləşdirilməsi, internet şəbəkəsinə qoşulması, genofond materiallarının saxlanması üçün avadanlıqlarla təmin olunması, bir sıra regional aqrar elm mərkəzlərində laboratoriyaların yenidən bərpa olunması, fermerlərin təlimi məqsədilə müasir tələbatə cavab

verən sinif otaqlarının qurulması sahəsində müəyyən işlər görülmüşdür. Maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi ilə əlaqədar 2002-ci ildə 8 RAEM-in hər birinə TİKA tərəfindən hədiyyə olunmuş bir kompüter verilmişdir. Bununla yanaşı Quba və Gəncə Layihə Axtarış Kimyalaşdırma Stansiyaları və Salyan Aqrokimya Laboratoriyasının müasir laboratoriya avadanlıq və cihazları ilə modernləşdirilməsinə dair layihələr hazırlanaraq beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində müvafiq olaraq Türkiyə, Misir və Pakistan hökumətlərinə göndərilmişdir.

Kadr hazırlığı Aqrar elmi tədqiqat sahəsində elmi kadrların hazırlığı əsasən aspirantura və doktorantura yolu ilə həyata keçirilir. Ötən dövr ərzində (9 il) Nazirlik sistemində aspiranturaya 114 nəfər qəbul olunmuş, 115 nəfər namizədlik, 6 nəfər isə doktorluq dərəcəsi almaq üçün dissertasiya müdafiə etmiş, 50 nəfərə yaxın ixtisas artırma kurslarında olmuşdur.

Aqrar sahədə elmi kadrların hazırlanmasının yaxşılaşdırılması məqsədilə 2003-cü ildə ET Əkinçilik və ET Baytarlıq İnstitutlarında 4 ixtisas («Ümumi əkinçilik», «Bitkiçilik», «Seleksiya və toxumçuluq», «Baytarlıq») üzrə namizədlik və doktorluq dərəcələri almaq üçün Müdafiə Şuraları yaradılmışdır. Eyni zamanda respublikada yüksək ixtisaslı iqtisadçı kadrların hazırlanması ilə əlaqədar ET Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutunda 2001-ci ilə qədər «İxtisaslaşdırılmış müdafiə şurası» fəaliyyət göstərmişdir. 2001-ci ildən sonra isə ALİ Attestasiya Komissiyası tərəfindən həmin institutda namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının müdafiəsi üzrə birdəfəlik «Dissertasiya Şuraları» təşkil olunur.

Lakin elmi kadrların hazırlanması sahəsində yaranmış problemlər, xüsusilə bir tərəfdən gənc mütəxəssislərin aspiranturaya gəlməməsi, digər tərəfdən isə son bir neçə ildə respublikada yeganə ali təhsilli kənd təsərrüfatı mütəxəssisləri hazırlayan Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasına aqrarlıq, baytarlıq, zootexnik, entomoloq, kənd təsərrüfatının mexanikləşdirilməsi və s. ixtisaslar üzrə tələbə qəbulunun kəskin surətdə azalması nəticəsində bu sahədə vəziyyətin xeyli gərginləşməsi ilə nəticələnmişdir. Bu vəziyyətin yaranmasında, xüsusilə gənc mütəxəssislərin elmə gəlməməsi ilə əlaqədar problemlərin yaranma-

sında aspirantların təqaüdlərinin çox az olması öz mənfi rolunu oynamaqdadır.

Nəticədə elmi-tədqiqat institutlarında «qocalma» prosesi sürətlənmişdir. Hal-hazırda orta yaş həddi elmi işçilərdə 50-55, elmlər namizədlərində 58-64, elmlər doktorlarında isə 64-68 yaş, bəzi institutların elmi əməkdaşlarının orta yaş həddi isə 69-70 təşkil edir. Çoxlu gənc peşəkar kadrlar əmək haqqının aşağı olması və tədqiqat üçün kifayət qədər vəsaitin ayrılmasına görə tədqiqat sistemini tərk etmişlər və etməkdə davam edirlər. Bunun da nəticəsində onların kadr strukturunda gələcək islahatları məhv edə biləcək təhlükəli boşluq yaranır.

Struktur islahatları, regional aqrar elm mərkəzlərinin yaradılması. Respublikada həyata keçirilən aqrar islahatlara uyğun olaraq aqrar sahədə aparılan elmi tədqiqat işlərinin nəticələrinin istehsalata tətbiqinin yaxşılaşdırılması, elmi-tədqiqat institutlarının, təcrübə sınaq təsərrüfatlarının və dayaq məntəqələrinin işlərini təbii-iqtisadi bölgələr nəzərə alınmaqla bazar iqtisadi münasibətlərinin tələblərinə müvafiq təşkil etmək və səmərəliliyini artırmaq üçün Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin "Azərbaycan Aqrar Elm Mərkəzinin yaradılması haqqında" 16 dekabr 1999-cu il tarixli 190 sayılı Qərarının 4-cü bəndinin icrasına uyğun olaraq Mərkəzin strukturunda 10 Regional Mərkəzin təşkili nəzərə alınaraq Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin müvafiq əmrləri ilə 2000-ci ildə Tərtər və Beyləqan, 2001-ci ildə Gəncə, Quba, Salyan, Kürdəmir və Şəki, 2002-ci ildə isə Lənkəran Regional Aqrar Elm Mərkəzləri yaradılmışdır.

Nizamnamələrinə uyğun olaraq kənd təsərrüfatı istehsalının bazar iqtisadi münasibətlərinə uyğun təşkili ilə əlaqədar aqrar sahədə vacib problemlərin həll edilməsi, bölgələrdə istehsalın elmi təminatının yaxşılaşdırılması məqsədilə region mərkəzləri qarşısında aşağıdakı vəzifələr qoyulmuşdur:

- Azərbaycan Aqrar Elm Mərkəzi tərəfindən təsdiq edilmiş proqramlar əsasında elmi-təcrübələrin qoyulması, alınan nəticələrin təbliği və yayılması;
- regionda yeni bitki sortlarının sərgi əkinlərinə, heyvan cinslərinə, yeni kənd təsərrüfatı texnikasına baxış keçirilməsi;
- regionun torpaq-iqlim şəraitinə uyğun

yeni yüksək məhsuldar k/t-ı bitki sortları toxumlarının, damazlıq və ting materiallarının seçilməsi, bölgə üzrə tələbatın öyrənilməsi;

- dünya elmi nailiyyətləri və qabaqcıl təcrübələri haqqında elmi müəssisələrin müəyyənləşdirdikləri metod və təkliflərin sınaqdan keçirilməsi, təbliğ və tətbiq edilməsi, alınmış nəticələr haqqında təhlili hesabatların hazırlanması;
- fermer təsərrüfatlarında nümunəvi əkin sahələrinin və heyvandarlıq fermalarının yaradılmasına kömək edilməsi və nümunəvi layihələrin həyata keçirilməsi;
- regionda tədqiqata tələbatın öyrənilməsi, təhlili və Azərbaycan Aqrar Elm Mərkəzinə ötürülməsi;
- aqrar bölmədə fəaliyyət göstərən fermer və mütəxəssislərin peşə yönümlü ixtisaslarının artırılması üzrə kursların təşkili və s.

Regional Aqrar Elm Mərkəzlərinin qarşısında qoyulmuş bu vəzifələrin həyata keçirilməsi məqsədilə ilk növbədə onların özlərinin maddi-texniki təchizatlarının formalaşdırılması və təşkilatlanması mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyindən bu istiqamətdə müəyyən işlər görülmüşdür. Belə ki, yaradılmış region mərkəzlərinin hamısında müvafiq ixtisaslar üzrə işçilər götürülmüş (hər mərkəzə 8-10 nəfər), bina və torpaq sahəsinin ayrılması məsələləri həll olunmuşdur. Bütün region mərkəzlərində əhatə dairəsində yerləşən rayonlardan və təşkilatlardan da fermerlər, mütəxəssislər cəlb edilməklə Elmi-Texniki Şura yaradılıb. Bir neçə region mərkəzinin yerləşdikləri bina və otaqlarında təmir işləri aparılıb, kompüter quraşdırılıb. Quba RAEM-də «TİKA»-nın köməkliyi ilə fermerlər üçün tədris kabinetləri yaradılıb.

Elmi nəticələrin tətbiqi, təbliği və yayımı.

Fermerlərin zəruri hüquqi, iqtisadi və peşə biliklərinin artırılması məqsədilə elmi-tədqiqat institutlarında, regional aqrar elm mərkəzlərində, həmçinin müxtəlif layihələrin aparıldığı fermer təsərrüfatlarında yeni sortların nümayişi və qabaqcıl texnologiyaların öyrədilməsi üçün 2001-ci ildən etibarən region mərkəzlərində yeni sortların, texnologiyaların nümayişi üzrə təcrübələr qoyulur, vaxtaşırı seminar-müşavirələr və təlim kursları keçirilir.

Belə ki, elmi təcrübələrin tətbiqinə dair 2001-2002-ci illərdə 7 RAEM-də 11 institut tərəfindən 32, 2003-2004-cü ildə isə 8

RAEM-də 10 ET İnstitutu tərəfindən 35 təcrübə qoyulmuş, bu təcrübə sahələrində ayrı-ayrı kənd təsərrüfatı bitkilərinin 100-dən çox yeni sortları və bir sıra texnologiyalar nümayiş etdirilmiş və fermerlərin iştirakı ilə mütəmadi olaraq seminarlar keçirilmişdir.

Müsabiqəli Qrant Proqramı çərçivəsində elmi nəticələrin təbliği və yayımı məqsədilə Dünya Bankının köməkliyi ilə 2001-ci ildən indiyədək aqrar elmin müxtəlif sahələri üzrə artıq 43 Qrant layihəsi təsdiq olunmuş, həmin layihələr vasitəsilə 35 rayonda 118-ə yaxın kənddə və 600-dən çox fermer təsərrüfatlarında yeni texnologiyaların tətbiqi və yayılmasına başlanılmışdır. Bir sıra layihələr üzrə ilkin nəticələr əldə edilmişdir. Belə ki, buğda layihələri üzrə bölgələrdən asılı olaraq hər hektardan 5,0-7,2 ton, kartof layihəsi üzrə 30-35 ton, qarğıdalı layihəsi üzrə 8-10 ton, pambıq layihəsi üzrə 3,5-4,5 ton məhsul yığılmışdır. Bu da müvafiq olaraq fermerlərin əənəvi götürdükləri məhsuldan 2,0-2,5 dəfə çoxdur. Artıq, MQP çərçivəsində ET Əkinçilik İnstitutu ilə Milli Elmlər Akademiyasının Aqrokimya və Torpaqşünaslıq İnstitutu real əməkdaşlığa nail olmuş və 2003-cü ilin noyabr ayından Ucar rayonunda birgə layihə həyata keçirməyə başlamışlar.

2003-cü ildən başlayaraq Gəncə, Tərtər, Quba, Şəki Regional Aqrar Elm Mərkəzləri və ET Əkinçilik İnstitutu Cəlilabad Bölgə təcrübə Stansiyasının daxili imkanları hesabına müvafiq rayonların müxtəlif fermer təsərrüfatlarında perspektiv taxıl sortlarının nümayişinə başlanılmışdır. Bu tədbir hələlik 10 rayonun 40 fermer təsərrüfatının 54 hektar sahəsində 8 taxıl sortunu əhatə etmişdir. Bu işin getdikcə genişləndirilməsi nəzərdə tutulur.

Beynəlxalq elmi-texniki əlaqələr. Nazirliyin ET Əkinçilik İnstitutu hələ 1993-cü ildən taxılın seleksiyası və kədr hazırlığı sahəsində CİMMYT-lə, genetik ehtiyatlar, toxumçuluq, seleksiya və kədr hazırlığı sahəsində isə İCARDA ilə əlaqələrin qurulmasına nail olmuşdur. Bu əməkdaşlıq çərçivəsində ET Əkinçilik İnstitutu hər il CİMMYT-dən qiymətli əlamətlərə malik çoxlu seleksiya materialı alaraq yerli seleksiya işlərində istifadə edir. 1999-cu ildən etibarən isə hər il ET Əkinçilik İnstitutundan 1 mütəxəssis CİMMYT-in hesabına Meksikada 6 aylıq təcrübə keçir. Taxılın

xəstəliklərindən olan «Sarı pas»ın Azərbaycanda yayılma arealı İCARDA-nın maliyyə dəstəyi ilə tədqiq olunmuşdur.

CİMMYT-Türkiyə-İCARDA əməkdaşlıq Proqramı çərçivəsində alınmış seleksiya materialları yerli şəraitdə qiymətləndirilərək seleksiya işlərində istifadə olunmaqla ET Əkinçilik İnstitutunda buğdanın - Əzəmətli-95, Nurlu-99, Qobustan, arpanın - Baharlı, tritikalenin - Şirvan, noxudun - Nərmən, mərciməyin - Arzu sortları yaradılmışdır.

Türkiyə Cümhuriyyətinin «TİKA» təşkilatı ilə əlaqələr **toxumçuluq** sahəsində 1995-ci ildə qurulmuşdur. Sonradan, bu əlaqələr daha dərinləşdirilərək 2001-ci ilin may ayında Xaçmaz rayonundakı «28 may» DKTİM-in bazasında «Azərbaycan-Türkiyə Toxumçuluq və Araşdırma Təsərrüfatı» ortaq müəssisəsi yaradılmışdır.

1995-ci ildə genetik ehtiyatların toplanması, saxlanması və istifadə olunması sahəsində İtaliyanın Roma şəhərində yerləşən İPGRİ ilə əlaqələrin təməli qoyulmuş və 2001-ci ilin dekabrında bu beynəlxalq təşkilatın maliyyə dəstəyi ilə Bakıda müvafiq elmi-tədqiqat institutlarının iştirakı ilə təlim seminarı keçirilmişdir. İPGRİ, İtaliyanın Milan Universiteti və Az.ET Üzümcülük və Şərabçılıq İnstitutu arasında da sıx əməkdaşlıq yaradılmışdır. Belə ki, ET Üzümcülük və Şərabçılıq İnstitutu həmin beynəlxalq təşkilatların texniki yardımı ilə Azərbaycanda mövcud olan mədəni və yabani üzüm sortlarının kataloqunu tərtib etmişdir.

1997-ci ildə ET Əkinçilik İnstitutu ilə mərkəzi ofisi Hindistanın Heydərabad şəhərində yerləşən İCRISAT arasında «yağlı və paxlalı bitkilərin genofond mübadiləsi və seleksiyası» sahəsində əlaqələr qurulduqdan sonra oradan araxis, noxud, sorqo, darı və mərciməyin yeni məhsuldar xətt və hibridləri gətirilərək Azərbaycan şəraitində sınaqdan keçirilmişdir.

2000-ci ilin oktyabrında İsveçrənin Cenevrə şəhərində «Bitkilərin yeni sortlarının» mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Birliyin (UPOV) 34-cü sessiyasında, Azərbaycan Respublikasının bu təşkilata üzv seçilməsi ilə bağlı akad. C.Ə.Əliyev və AEM-nin baş direktoru iştirak etmişlər.

ET İpəkçilik İnstitutunun səmərəli elmi fəaliyyəti beynəlxalq aləmdə yüksək qiymətləndirilmişdir. İnstitut Azərbaycan ipə-

yinin əla keyfiyyətinə və bu keyfiyyətin yüksək elmi təminatına görə 2000-ci ildə beynəlxalq «Biriylant Ulduz» mükafatına layiq görülmüşdür.

Son illər Azərbaycan Aqrar Elminin Beynəlxalq aləmə çıxışı, onun dünya aqrar elminə inteqrasiyası sahəsində əməkdaşlıq əlaqələri dinamik inkişaf etməkdədir. Belə ki, Nazirliyin Aqrar Elm Mərkəzi və onun strukturuna daxil olan elmi-tədqiqat institutları son illərdə 20-dən çox xarici ölkə və 10-a yaxın Beynəlxalq mərkəzlə elmi araşdırmaların ayrı-ayrı prioritet istiqamətləri sahəsində bir sıra mühüm elmi-texniki əlaqələrin yaradılmasına nail olmuş və institutların nümayəndələri beynəlxalq konfranslarda, səyyar seminarlarda, ixtisasartırma kurslarında iştirak etmişlər.

2002-ci ildə TİKA-nın köməkliyi ilə Türkiyədən 5, Suriyadan isə 3 zeytun sortuna aid tinglər gətirilərək İnstitutun Abşeron Təcrübə Stansiyasında əkilmiş və onlar üzərində tədqiqat işləri davam etdirilmişdir.

Aqrar Elm Mərkəzinin nümayəndəsi və Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin əməkdaşı Hindistanın kənd təsərrüfatı tədqiqatı sistemi və aparılan elmi-tədqiqatlarla tanış olmaq üçün 2002-ci ilin mart ayında bu ölkəyə səfər etmişlər.

AEM və onun region bölmələrinin bir qrup əməkdaşı aqrar elmin strukturu və təşkili ilə yaxından tanış olmaq məqsədilə 9-17 iyun 2002-ci ildə Türkiyənin müxtəlif şəhərlərində yerləşən bir sıra araşdırma institutlarında olmuşdur.

ET Eroziya və Suvarma İnstitutunun 4 əməkdaşı 2003-cü il mayın 12-dən 21-ə kimi Daşkənddə İCARDA tərəfindən keçirilən «Şoranlaşmış torpaqlarda bioloji torpaqşünaslıq və dayanıqlı kənd təsərrüfatı sistemləri» mövzusunda keçirilən seminarlarda iştirak etmişlər.

2003-cü ildə Bolqarıstan Aqrar Universiteti ilə İpəkçilik İnstitutu arasında elmi əməkdaşlığa dair müqavilə bağlamaq haqqında razılıq əldə edilmişdir.

2003-cü ildə Respublikamız «Yeni bitki sortlarının mühafizəsi haqqında» Beynəlxalq Konvensiyaya qoşulmaqla UPOV-un üzvü olmuşdur.

Hazırda Beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində mərkəzi və Qərbi Asiya, Zaqafqazıyanın 11 ölkəsi, həmçinin FAO, İCARDA, İSTA və UPOV-un iştirakı ilə

Toxumçuluq sahəsində milli siyasətin müəyyənləşdirilməsi, sort-sınağının səmərəli təşkili, istehsal olunmuş toxumun sertifikatlaşdırılması, ixracı və idxalının beynəlxalq qanunlara uyğunlaşdırılması sahəsində iş aparılır.

2003-cü ilin aprel ayından başlayaraq Quba RAEM-i Fransanın Luare ticarət palatası ilə apardığı meyvə tingliyinin bərpası üzrə «Frazer» Layihəsini Meyvə Tingliyi Təsərrüfatında əməli şəkildə həyata keçirməyə başlamışdır. Belə ki, təsərrüfatda tumlu meyvə calaqaaltı anacılığı bərpa edilmiş, yəni sağlam MM106 və EMS calaqaaltılarında ibarət 1 ha ərazidə anacılıq salınmışdır. Azərbaycanda olmayan, hal hazırda dünya bazarında rəqabətə tab gətirən yeni alma sortları – Qrani Smit, Fuje, Qolden, Conqold kimi sortlar Fransadan gətirilərək ayrıca sahədə əkilmiş və onların Azərbaycan (Şimal bölgəsi) mühitinə adaptasiyası öyrənilir.

Tərəvəz bitkilərinin xəstəliklərinin öyrənilməsi və xəstəliklərə davamlı bitki sortlarının yaradılması sahəsində əməkdaşlıq etmək məqsədilə Fransanın bir sıra tədqiqat institutlarından (CNRS və INRA) bir neçə elmi əməkdaş 16-23 avqust 2003-cü il tarixdə Respublikamızda olmuş və Kənd Təsərrüfatı Nazirliyində, Azərbaycan Aqrar Elm Mərkəzində, bir sıra elmi-tədqiqat institutları və onların elmi-tədqiqat bazalarında görüşlər keçirmişlər.

2004-cü ilin mart, aprel və may aylarında Almaniya Texniki Əməkdaşlıq Təşkilatı (GTZ) ilə "İntegrə edilmiş ərzaq təhlükəsizliyi layihəsi" çərçivəsində Siyəzən, Dəvəçi və Xızı rayonlarının fermerləri üçün əkinçilik, bitkiçilik, heyvandarlıq, tərəvəzçilik, meyvəçilik, aqrobiznes və menecment mövzularında təlim kursları keçirilmiş, 100-ə yaxın fermerə sertifikatlar verilmişdir.

Azərbaycanda südlük istiqamətli qoyunların olmaması nəzərə alınaraq 2004-cü ildə TİKA-nın köməkliyi ilə Türkiyədə yetişdirilən Suriya mənşəli "Avasi" cinsinə aid 30 damazlıq qoyun (5 törədici, 25 ana qoyun) respublikamıza gətirilərək damazlıq-seleksiya tədqiqatlarında istifadə məqsədilə ET Heyvandarlıq İnstitutuna verilmişdir.

Beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində Aqrar Elm Mərkəzinin və onun tabeliyində olan institutların 30 əməkdaşı beynəlxalq təşkilatların sponsorluğu ilə Özbəkistanda,

Pakistanda, Gürcüstanda, Hindistanda, Fransada, Amerikada və Çexiyada keçirilən 12-dən artıq beynəlxalq və regional seminar, konfrans və təlim kurslarında iştirak etmişlər. ET Baytarlıq İnstitutunun 2 əməkdaşı Türkiyə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Şap (Dabaq) İnstitutunda 3 həftəlik (22 noyabr – 10 dekabr 2004) ixtisasartırma kurslarında iştirak etmişlər.

06-08 iyun 2004-cü il tarixdə Bakıda CGİAR-ın (Kənd Təsərrüfatı Tədqiqatları üzrə Beynəlxalq Məsləhətçi Qrup) "Mərkəzi Asiya və Cənubi Qafqaz ölkələrində kənd təsərrüfatının davamlı inkişafı"na həsr olunmuş 7-ci Beynəlxalq toplantısı keçirilmişdir.

Elmi Əsaslarla toxum istehsalı. Respublikamızda aqrar islahatlar həyata keçiriləndə 10 elmi-tədqiqat institutunun 50-yə yaxın təcrübə stansiyası, dayaq məntəqəsi və yardımçı təcrübə təsərrüfatlarında 15854 hektar, həmçinin toxumçuluq və tingliklə məşğul olan 49 dövlət təsərrüfatında 123404 hektar olmaqla, cəmi 139258 hektar torpaq sahəsi müxtəlif kənd təsərrüfatı bitkilərinin yüksək keyfiyyətli toxum və ting materialının istehsalı məqsədilə ayrılmışdır. Lakin torpaq islahatı aparıldıqdan sonra hazırda bu məqsədlə cəmi 21270 hektar torpaq saxlanılmışdır ki, bunun da 8750 hektarı elmi-tədqiqat institutlarının təcrübə stansiyaları, dayaq məntəqələri, yardımçı təcrübə təsərrüfatlarının, 12520 hektarı isə Nazirlər Kabinetinin 27 aprel 1999-cu il tarixli 74 sayılı Qərarı ilə dövlət, mülkiyyətində saxlanılmış toxumçuluq və tinglik üzrə 21 Dövlət Kənd Təsərrüfatı İstehsalı Müəssisəsinin (DKTİM) istifadəsindədir.

Hazırda fermerlərin və digər təsərrüfat qurumlarının yüksək məhsuldar toxuma olan tələbatını ödəmək üçün yeni yaradılmış bitki sortlarının ilkin toxumçuluğu (elit və superelit) ilə elmi-tədqiqat institutları, onların təcrübə stansiyaları, dayaq məntəqələri məşğul olurlar. Bundan sonra həmin ilkin materialdan DKTİM-lərdə birinci və ikinci reproduksiya toxumları istehsal olunaraq məhsul istehsalçılara satılır.

Bununla yanaşı, hazırda Respublikamızda özəl toxumçuluq təsərrüfatları da yaradılmaqdadır ki, bu da bazarın tələbinə uyğun yüksək keyfiyyətli toxum istehsalını şərtləndirməklə çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Özəl toxumçuluq təsərrüfatlarının yeni yaranmasına baxmayaraq, AEM-nin dəstəyi ilə 2004-cü ildə 2256 ton birinci və ikinci reproduksiya taxıl toxumu istehsal etmişlər.

Elmi-tədqiqat institutlarının təcrübə təsərrüfatlarında 2001-ci ildə 715,7 ton, 2002-ci ildə 830 ton, 2003-cü ildə 883 ton, 2004-cü ildə 890 ton orjinal (super elit və elit), DKTİM-lərində isə müvafiq olaraq 2017 ton, 2245 ton, 2406 ton və 2500 ton birinci və ikinci reproduksiya taxıl toxumu istehsal olunub fermerlərə satılmışdır. Bundan əlavə fermerlərin sifarişi ilə RAEM-lərində və elmi-tədqiqat institutlarının Təcrübə Təsərrüfatlarında təkcə 2004-cü ildə 50 min əddədən artıq müxtəlif meyvə və 20 mindən çox üzüm tingi istehsal olunmuşdur.

Perspektivdə aqrar-tədqiqat sisteminin bazar iqtisadi münasibətlərinin tələblərinə uyğun fəaliyyət göstərməsi məqsədilə aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

1. Maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi, struktur islahatları və elmi nəticələrin tətbiqinin genişləndirilməsi sahəsində

1) Elmi-tədqiqat institutlarının və regional aqrar elm mərkəzlərinin strukturunun təkmilləşdirilməsi, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi;

2) Kənd təsərrüfatı istehsalının elmi təminatını yaxşılaşdırmaq məqsədilə beynəlxalq standartlara cavab verən aqrar tədqiqat strategiyasının hazırlanması və buna uyğun tədqiqat sisteminin qurulması;

3) Torpaq mühafizə sisteminin təkmilləşdirilməsi, torpaqların meliorativ vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, münbitliyinin artırılması və torpaqbecərmə sisteminin təkmilləşdirilməsi sahəsində tədqiqatlara üstünlük verilməsi;

4) Dünyada mövcud olan hazır texnologiyaların yerli şəraitə uyğunlaşdırılması nəzərə alınmaqla tədqiqatın genofond-sort-toxum-texnologiya prinsiplərinə üstünlük verilməsi;

5) Respublikamızdakı bütün aqrar yönümlü institutlarla və müvafiq beynəlxalq elm mərkəzləri ilə səmərəli əlaqələrin qurulması, həmçinin onlarla birgə tədqiqatların yerinə yetirilməsinə diqqətin artırılması;

6) Elmi-tədqiqatların nəticələrinin respublikanın bütün bölgələrində yayılması, özəl təsərrüfatlarda tətbiqinin genişləndirilməsi məqsədilə regional mərkəzlərdə

sərgi əkinlərinin təşkili, yeni texnika və texnologiyaların nümayişi, fermerlərə elmi bilgiler verilməsi üçün kursların təşkili və seminarların keçirilməsi.

2. Əsas strateji istiqamətlər və tədqiqat prioritetləri sahəsində

1) Kənd Təsərrüfatında məhsuldarlığın yüksəldilməsi məqsədilə:

- sortların yaxşılaşdırılması;
- toxumçuluq sisteminin yaxşılaşdırılması;
- bitkiçilik və əkinçilik sisteminin idarə olunması, heyvandarlığın cins tərkibinin yaxşılaşdırılması, yem istehsalı, heyvandarlığın idarə olunması.

2) Təbii ehtiyatlar və bioloji müxtəlifliyin səmərəli istifadəsi məqsədilə:

- suvarma, drenaj və su hövzələrinin idarə olunması;
- istehsalat şəraitində torpaq və su ehtiyatlarının səmərəli istifadə olunması;
- otlaqların bərpası və səmərəliliyinin artırılması;
- bitkilərin genetik ehtiyatlarının toplanması, qorunması və istifadəsi;
- heyvanların genetik ehtiyatlarının qorunması, qiymətləndirilməsi və istifadəsi.

3) Sosial - iqtisadi tədqiqatların yaxşılaşdırılması üçün:

- bazarın tələbinə uyğun islahatların aparılması;
- torpaq islahatları və xüsusi mülkiyyət sahəsində tədqiqatların aparılması.

4) Milli proqramların yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar:

- tədqiqatların təşkili və tətbiqi səmərəliliyinin artırılması;
- sahələr üzrə mütəxəssislərin bilik səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- informasiya şəbəkələrinin yaradılması, məlumat bazalarının idarə olunması.

3. Beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində

- elmi tədqiqatların təkmilləşdirilməsi, qabaqcıl texnologiyaların öyrənilməsi, kadr hazırlığı, qlobal tədqiqatlarda iştirak və beynəlxalq elmi-texniki informasiya şəbəkəsinə qoşulmaq məsələləri prioritet sayılmaqla müvafiq tədbirlərin işlənilməsi və həyata keçirilməsi.

Hazırda aqrar elmi tədqiqat sisteminin təkmilləşdirilməsi üzərində iş aparılır. Bununla əlaqədar ilk növbədə Azərbaycan ET Əkinçilik İnstitutunun modernləşdirilməsi layihəsi dünya bankı ilə birlikdə hazırlanmış və onun həyata keçirilməsi ilə bağlı hazırlıq işləri başa çatmaq üzrədir.